

ГОМЕОПАТІЯ В ХАРКОВІ: ВІД ІСТОРІЇ ДО СУЧАСНОСТІ**Олена ГАЙДУКОВА, Іван ЛЕТИК, Надія АЛЕКСАНДРОВА, Євгеній НІКОЛЕНКО, Ганна КВІТЧАТА**

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

HOMOEOPATHY IN KHARKOV: FROM HISTORY TO THE PRESENT**Olena GAIDUKOVA, Ivan LETIK, Nadia ALEXANDROVA, Yevgenii NIKOLENKO, Ganna KVITCHATA,**

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

Гайдукова Елена, Летик Иван, Александрова Надежда, Николенко Евгений, Квитчатая Анна. Гомеопатия в Харькове: от истории к современности. В данной статье рассмотрены исторические аспекты гомеопатии в Харькове, проведен анализ правового регулирования деятельности врачей-гомеопатов, а также освещены вопросы образования. Конкретизирован вклад ученых, врачей, провизоров Харьковщины в развитие и популяризацию гомеопатии в регионе и Украине. **Методология работы.** Используются сравнительно-исторический и структурно-системный методы анализа, обобщения и синтеза, а также проблемно-хронологический способ изложения материала. **Научная новизна.** В украинской историографии комплексно этот вопрос рассматривается впервые. **Выводы.** В Харькове гомеопатия имеет давние традиции, официальная история ее использования начинается с 60-х годов XIX века. За время своего существования она прошла сложный путь развития от царских времен, УНР, военных, послевоенных, советских и до настоящего времени. За этот период в истории развития гомеопатии выдающуюся роль сыграли уникальные политические деятели, врачи и провизоры Харьковщины, которые развивали знания в гомеопатической теории и практике, создавая Украинскую Национальную Школу Гомеопатии.

Ключевые слова: гомеопатия, Харьков, медицина, фармацевтика, образование, история.

Вступ. Одні вважають гомеопатичне лікування шарлатанством і ошуканством, інші - ефективним лікувальним та профілактичним методом, якому, на відміну від традиційної медицини, властивий системний, цілісний підхід до здоров'я людини, при цьому застосування гомеопатичних засобів не чинить негативних побічних дій. Тому важливо озирнутися назад та простежити медичні наукові досягнення минулого у області гомеопатії та на їх основі робити висновки про сильні сторони та пріоритети для майбутнього національного та міжнародного зростання та розвитку.

Основна частина. Історія розвитку гомеопатії в Харкові. Про можливість лікування на основі подібності лікарської дії з дією хвороботворних агентів було відомо ще в стародавні часи. У книгах Гіппократа говориться: "Завдяки подібно діючим речовинам хворі вертаються від хвороби до здоров'я". Але створенню цілісного методу лікування, гомеопатії, ми завдячуємо С. Ганеману. Офіційною датою появи гомеопатії як розділу медицини вважається 1796 рік. Тоді було опубліковано роботу засновника цього методу С. Ганемана, яка скорочено називається "Досвід нового приготування лікарських засобів". Там вперше описується підхід до дослідження, виготовлення, призначення та використання ліків, що не входить до рамок існуючої медицини¹.

В Харків гомеопатія прийшла у 60-х роках XIX століття. Першими гомеопатами були Ланцький і Іноземцев (відомості щодо їх діяльності відносяться до

1862 р.). В 1891 р. було утворено Харківське Товариство послідовників гомеопатії, яке очолював О. Телятников (1830-1906). Через два роки від свого заснування Товариство налічувало 126 учасників².

Статутом Товариства передбачалося, що його членами можуть бути всі бажаючі. Як правило, Товариство набиралося з членів-засновників, почесних та дійсних членів. Серед членів-засновників та почесних членів були відомі люди – державні діячі та вчені, військові, представники духовенства.

Статут Товариства був затверджений 17 липня 1891 Міністерством внутрішніх справ і містив 35 параграфів, а організовано як самостійна громадська організація 27 жовтня 1891 року. Справами Товариства управляло Правління, членами якого були видні діячі міста. Головою Правління був О. О. Телятников (Земельний банк), секретар – професор медицини Є. Я. Дюков. До Правління входили видатні діячі Харкова: Ф. Г. Каратаєв, П. Я. Дроздов (Торговий дім "Назаренко та Ігнатів"). Правління знаходилося за адресою: вул. Катеринославська -36 (будинок Власенко). Товариство налічувало 71 особу.

Кошти Товариства збиралися за рахунок благодійної діяльності їхніх членів-засновників та почесних членів; пожертвувань до міської каси на користь організації Червоного Хреста; приходили із субсидіями, що виділялися через Миську Думу, а також від читання лекцій та видання брошур, пізніше – від створених при Товаристві гомеопатичних аптек³.

¹ Kozymenko T. N. "Homeopatyja" [Homeopathy], Phytotherapy, Chasopys, 2016, N 3, P. 75–83 [in Russian].

² Moshchych O.P. "Homeopatiia v Ukraini: holovni storinky istorii (lektsiia)" [Homeopathy in Ukraine (main pages of history)], Phytotherapy, Chasopys, 2018, N 4, P. 17–37 [in Ukrainian].

³ Zelenin Yu.V. "Pershi kroky homeopatii na terytorii nynishnoi Ukrainy. Metod i doli" [The first steps of homeopathy on the territory of today's Ukraine. Method and destiny], Zbirnyk dopovidei VI zizdu homeopativ Ukrainy, Kyiv, 2012, P. 163–172 [in Ukrainian].

Першу гомеопатичну аптеку в Харкові було відкрито при лікарні за адресою: вул. Катеринославська-34 (у тому самому будинку, де розташовувалося товариство)⁴. У 1894 р. у Харкові було відкрито першу гомеопатичну аптеку на Миколаївській площі, 25 провізором С. Ф. Струбачевським, а також гомеопатичну аптеку на вулиці Рибній провізором Флемінгом (рис. 1). 17.01.1895 відкрито гомеопатичну аптеку Ф. П. Носальського (він був завідувачем до 1901 року). Далі керуючими гомеопатичною аптекою були: Л. К. Юхнович (1902), у 1903 році – Ніколаєв. Аптека Струбачевського працювала до 1916 року⁵.

Рис. 1. Гомеопатична аптека.

Гомеопатичні аптеки м. Харкова обслуговували свій регіон, а також величезний район Півдня Росії: працівники аптек створювали домашні аптечки (рис. 2), складені по лікарських порадинок докторів Лорі, Френкеля, Юза на 10, 12, 40, 90, 240 і т.д. лікарських засобів і на замовлення розсилали їх навіть до далекого Сибіру, особливо, в села, зовсім позбавлені медичної допомоги. В аптечки обов'язково вкладався «Короткий гомеопатичний порадник»⁶.

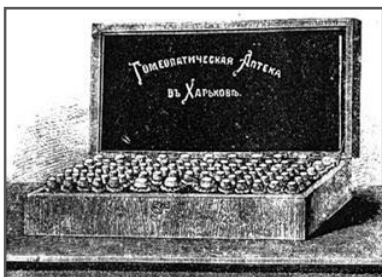

Рис. 2. Домашня гомеопатична аптечка.

Також у 1895 р. Харківською Міською Думою та товариством послідовників гомеопатії було виділено кошти на влаштування та відкриття гомеопатичної лікарні. На посаду завідувача був запрошений Є. Я. Дюков (рис. 3).

Його було запрошено не випадково. Він був видатного постаттю, крім лікарської практики він активно займався пропагандою гомеопатичного методу лікування. Є. Я. Дюков у 1900-1902 рр. редагував і видавав у Харкові «Вісник гомеопатичної медицини» (рис. 4), за відгукми сучасників, «ділового та серйозного журналу, що є єдиним

російським провінційним органом гомеопатії», писав книги, брошури і статті з гомеопатії.

Рис. 3. Є. Я. Дюков.

Рис. 4. Видання «Вісник гомеопатичної медицини».

У 1913 р. Є. Я. Дюков був обраний секретарем I Всеросійського з'їзду послідовників гомеопатії в Санкт-Петербурзі.

Саме доктор медицини Є. Я. Дюков переклав книгу Р. Ю. «Руководство к терапевтике по гомеопатической методе Ганемана», «Довідник гомеопата» доктора Кларка, книгу Е. Неша «Керівні симптоми в гомеопатії».

Після Жовтневої революції у 1917 р. та видання декрету «Про безкоштовну медичну допомогу» в Харкові гомеопатична лікарня та аптеки були закриті, ліквідовано товариства лікарів-гомеопатів, припинено видання гомеопатичної літератури, скорочено кількість гомеопатичних препаратів⁷. Зберіглася одна гомеопатична аптека завдяки клопотанням робітників заводу «Електросила-1»⁸.

В 1925 році було відкрито невелику радянську гомеопатичну аптеку, якою завідував провізор А. О. Михайлов. Тільки в 1982 році аптека переїхала в більш пристосоване приміщення по вулиці Руставелі, 2. Завідувачами цього закладу в подальшому були Є. І. Трахтенберг (до 1952 року), А. П. Коваль (до 1962 року), далі – В. М. Манченко.

Лікарі-гомеопати в перший післяреволюційний час перейшли на майже конспіративний прийом «на дом». Практикуючими лікарями-гомеопатами в цей період в Харкові були: Г. П. Прусенко, Й. М. Бреславський, С. П. Попов, В. І. Попов, Ю. М. Павленко, С. О. Добровольський. Всі вони медичну освіту отримували в Україні, а гомеопатії навчалися в Женеві⁹.

Лише в 1953 р. міським відділом охорони здоров'я м. Харкова було дозволено прийом лікарів-гомеопатів при 8-ій поліклініці, а в 1954 р. згідно з наказами МОЗ СРСР № 434 «Про підсумки перевірки лікування гомеопатичними засобами», № 547 «Про випробування та ефективність гомеопатичного методу лікування» лікарі-гомеопати були переведені в госпрозрахункову поліклініку

⁴ Moshchych O.P. «Homeopatiia v Ukraini ..., op. cit., P. 23.

⁵ Harkovskoe gomeopaticheskoe obschestvo vrachey-gomeopatov (istoriya i otchet o deyatelnosti) [Kharkiv Homeopathic Society of Homeopathic Physicians (history and activity report)], URL: <http://www.homeopat.kharkov.ua/association/> (14.12.2021) [in Russian].

⁶ Moshchych O. P. «Homeopatiia v Ukraini ..., op. cit., P. 23.

⁷ Zelenin Yu.V. «Pershi kroky homeopatii ..., op. cit., P. 165–170.

⁸ Harkovskoe gomeopaticheskoe obschestvo vrachey-gomeopatov (istoriya i otchet o deyatelnosti) [Kharkiv Homeopathic Society of Homeopathic Physicians (history and activity report)], URL: <http://www.homeopat.kharkov.ua/association/> (14.12.2021) [in Russian].

⁹ Moshchych O.P. «Homeopatiia v Ukraini ..., op. cit., P. 24.

Харківського науково-медичного товариства (ХНМО) по вул. Ольмінського, 11.

Вже в 1957 році було знову створено гомеопатичне товариство лікарів-гомеопатів м. Харкова, затверджене Харківським відділом охорони здоров'я. Головою товариства була Г. П. Прусенко (1883-1959) з гомеопатичним стажем роботи на той період понад 50 років. У 1963 році очолила Товариство лікарів О. С. Берестова (1918-1993), до складу товариства тоді входило 20 осіб, всі засідання проходили при поліклініці ХНМО у кабінеті заступника головного лікаря К. Є. Кулакової. Харківське Товариство входило як філія до Московського гомеопатичного товариства. Лікарі-гомеопати по черзі бували у Москві на пленарних засіданнях, ділилися своїм досвідом, знайомилися з новинками вітчизняної та зарубіжної гомеопатії. У 1964 році лікарі-гомеопати Харкова успішно закінчили курси з гомеопатичного лікування хворих та отримали посвідчення членів Московського науково-медичного товариства лікарів-гомеопатів (20 лікарів)¹⁰.

У 1966 р. у Харкові закрито міську поліклініку (лікарі змушені вести прийоми лише за місцем основної роботи), ліквідовано товариство гомеопатів, припинено видання гомеопатичної літератури, закрито курси підготовки лікарів-гомеопатів, скорочено кількість гомеопатичних препаратів в аптеці. Тільки на прохання хворих та видання наказу МОЗ УРСР №289 від 18.06.1966 р. "Для гомеопатичної допомоги населенню", що підтверджувався наказом №286 від 18.06.1966 р. було відкрито гомеопатичний кабінет при 27-й клінічній лікарні¹¹.

У ньому були 2 лікарських ставки, які ділили між собою лікарі-гомеопати О. С. Берестова, А. В. Конопляна і Ф. Я. Буйко. Безперечним лідером тих років серед міських гомеопатів, і найбільш популярним лікарем була О. С. Берестова (1918-1993) (рис. 5).

О. С. Берестова отримала диплом лікаря в 1941 році, і через 3 роки вже почала займатися гомеопатією. Берестова очолила Харківське гомеопатичне товариство після смерті лікаря Прусенко в 1959 році. Також відомим гомеопатом була А. І. Пенькова, яка вчилася гомеопатії разом з Берестовою у лікаря А. П. Прусенко, і почала працювати з 1960 року¹².

Гомеопатичний кабінет виконував план згідно з кошторисом, затвердженим Облздраввідділом, загальний контроль за його роботою було покладено на адміністрацію 27-ї лікарні. У 1967 р. кабінет було переведено до приміщення на вул. Красіна, 1 під керівництвом тієї ж таки лікарні. У 1971 р. за рішенням МОЗ СРСР гомеопатичний кабінет був переведений на спеціальні засоби зі збереженням того ж штату. Цей підрозділ лікарів-гомеопатів, змінивши кілька форм власності, продовжує існувати до сьогоднішнього дня і, таким чином, є найстарішою в Україні акредитованою державою гомеопатичним лікарським кабінетом, який безперервно працює протягом майже 40 років, не змінюючи свого місця розташування.

Рис. 5. О. С. Берестова.

У 1986 р. при ХНМО було відтворено Харківське гомеопатичне товариство, головою знову було обрано О. С. Берестова, до складу Товариства входило понад 25 осіб.

3 1989 року проблема офіційного визнання гомеопатичного методу лікування була вирішена в Україні завдяки наказу МОЗ України від 03.08.1989 № 165 "Про розвиток гомеопатичного методу в медичній практиці та вдосконалення забезпечення гомеопатичними препаратами". Збірник "Номенклатура гомеопатичних ліків", підготовлений Т. Д. Поповою та Н. Д. Москаленком (1989-1992 рр.), є доповненням до вищезазначеного наказу. Відповідно до даного наказу у Харкові при поліклініці Харківського Наукового Медичного Товариства було організовано курси інформації та стажування з гомеопатії для лікарів. Лікарі, які закінчили курси, почали застосовувати гомеопатичний метод лікування хворих за своїми спеціальностями¹³.

У 1989 р. на першому з'їзді гомеопатів у Києві було створено Всесоюзну гомеопатичну асоціацію. У 1997 році Україна була прийнята до Міжнародної ліги, а Н. С. Костинську обрали віце-президентом Ліги в Україні. У 1991 році в Харкові організовано спеціалізований прийом гомеопатів – терапевта, педіатра, хірурга, гінеколога¹⁴.

В 1991 р. в Харкові під керівництвом О. Ю. Сергесвої створена компанія "Арніка", яка однією з перших в Україні розробила нормативно-технічну документацію на комплексні гомеопатичні лікарські засоби (ЛЗ), їх ліцензування, реєстрацію та виробництво в промислових масштабах (zareєстровано 6 препаратів)¹⁵.

У 1995 р. головою гомеопатичного товариства став канд. мед. наук В. Д. Карамішев і очолював його до 2004 р. Гомеопатичне товариство, у цей період, спільно з гомеопатичним відділенням та гомеопатичною аптекою, стало координуючим центром з організаційних заходів, придбання літератури з гомеопатії для лікарів. Спільно було відзначено у 1995 р. 100-річчя гомеопатії у м. Харкові, яке також широко було висвітлено у державній періодичній пресі. Товариство проводяться громадські

¹⁰ Penkova O.I., Lehach Ye.I., Lotiny A.V. "Homeopatiia v Kharkovi" [Homeopathy in Kharkiv], Kharkiv; "Fakt", 2004, P. 168 [in Ukrainian].

¹¹ Moshchych O.P. "Homeopatiia v Ukraini ...", op. cit., P. 24.

¹² Zelenin Yu.V. "Pershi kroky homeopatii ...", op. cit., P. 168-169.

¹³ Gaidukova O. O., Oliinyk S. V., Nikolenko E. Y., Vovk K.V., Vlasenko O. O. "The Modern State and Historical Aspects of Homeopathy as a Scientific and Educational Discipline in Ukraine", *Journal of Global Pharma Technology*, 2020, N 12(09), P. 204-215 [in English].

¹⁴ Zelenin Yu.V. "Pershi kroky homeopatii ...", op. cit., P. 169.

¹⁵ Oliinyk S.V., Yamykh T.G., Gaidukova O.O. "Istoriia rozvytku homeopatii yak naukovoї ta navchalnoi dystsypliny" [History of homeopathy development as a scientific and educational discipline], Application of methods of treatment and apipreparaty in medical, pharmaceutical and cosmetic practice: materials intern. scientific-practical conf., Kharkiv, Ukraine, National University of Pharmacy, 2020, March 25, P. 27-36 [in Ukrainian].

лекції з гомеопатії, навчальні курси та ін. заходи.

У 2004 р. В. Д. Карамишева на посаді Голови Товариства змінив Ю. В. Зеленін, який продовжує більш ніж вікові традиції гомеопатії у Харкові. На сьогоднішній день тривають щомісячні засідання товариства, на яких заслуховуються нові дані, пов'язані з гомеопатією як у нашій країні, так і зарубіжжя. Члени Товариства є членами Асоціації лікарів-гомеопатів України, Асоціації професійних лікарів-гомеопатів країн СНД, Міжнародної гомеопатичної ліги та ін. профільних громадських організацій. Неодноразово члени Товариства брали участь та робили виступи на конференціях різного рівня, аж до міжнародного, за що були відзначені різними нагородами. Продовжується видання та підготовка до видань нових друкованих матеріалів (книг, методичних матеріалів, статей для наукових та періодичних видань)¹⁶.

Гомеопати України публікують свої праці в російських та українських журналах: “Журнал гомеопатичного лікування”, “Гомеопатичний бюлетень”, “Гомеопат”, “Гомеопатичний огляд” і “Вісник гомеопатичної медицини” (з січня 1900 р.)¹⁷. В даний час гомеопатія переживає відродження.

Працюють спеціалізовані гомеопатичні клініки та кабінети, де прийом проводять досвідчені лікарі-гомеопати (близько 100), а у своїй роботі гомеопатичне лікування використовують понад 5000 лікарів різних спеціальностей¹⁸.

На даний час відповідно до Закону України “Про лікарські засоби” гомеопатичні ЛЗ мають статус лікарських засобів та включені до Реєстру як окрема фармакотерапевтична група. Гомеопатичні ЛЗ зареєстровані у Фармакологічному комітеті МОЗ України та проходять клінічні випробування; їх наукові експериментальні та клінічні дослідження проводяться за міжнародними стандартами¹⁹.

У Національному фармацевтичному університеті науковцями під керівництвом академіка Української академії наук, професора О. І. Тихонова та доктора фарм. наук, професора, С. О. Тихонової протягом більше 15 років здійснювалась робота згідно науковому напрямку “Створення гомеопатичних лікарських засобів” (№ держреєстрації 0103U000480). Зараз проводяться дослідження з гомеопатичного напрямку у студентському науковому товаристві та виконуються дипломні й

магістерські роботи з розробки складу та технології гомеопатичних лікарських засобів. Захищено 7 кандидатських дисертаційних робіт²⁰.

Гомеопатія: деякі питання освіти. Як у розвинених країнах Європи, так і в Україні застосування гомеопатичної терапії є виключною компетенцією сертифікованих лікарів (фахівців з вищою медичною освітою). Фактично наказом МОЗ України від 3 серпня 1989 р. № 165 освітню програму підготовки провізорів і лікарів з основ гомеопатії взяло під державний контроль. До лікарів народної та нетрадиційної медицини (ННМ) за різними кваліфікаційними категоріями встановлені різні кваліфікаційні вимоги²¹.

Таким чином, спільним для лікарів усіх категорій є наявність повної вищої освіти (спеціаліст, магістр) за напрямом підготовки “Медицина”, спеціалізація в інтернатурі за однією зі спеціальностей “Медичне обслуговування” з подальшою спеціалізацією “Народна та Нетрадиційна медицина”. Вищі категорії потребують більшого досвіду роботи та підвищення кваліфікації (аспірантуру, інтернатуру, атестацію лікарів тощо). З 1991 р. у ряді навчальних закладів України створено гомеопатичні центри, медичні коледжі та навчальні підрозділи з гомеопатії та гомеопатичної фармації. Навчання в Україні здійснюється за трьома основними напрямками²².

Курси перепідготовки спеціалістів – створені для спеціалістів з базовою медичною та фармацевтичною освітою за основними напрямками: гомеопатична терапія, технологія гомеопатичних ЛЗ, контроль якості гомеопатичних лікарських засобів, організація та економіка фармації, менеджмент та маркетинг.

Курси за вибором (факультативні для студентів) з гомеопатії та гомеопатичної фармації, де студенти отримують комплекс знань про особливості призначення та раціонального використання гомеопатичних препаратів, принципи виготовлення окремих груп гомеопатичних препаратів – базові препарати, гомеопатичні розведення, різноманітні дозування, форми. Також значна увага приділяється особливостям контролю якості гомеопатичних препаратів, маркетингу, менеджменту, особливостям надання та моніторингу гомеопатичних ЛЗ, інформаційному забезпеченню практики тощо.

Цикли спеціалізації з гомеопатії та гомеопатичної фармації - пропонуються для студентів 5 курсу (у

¹⁶ Harkovskoe gomeopaticheskoe obschestvo vrachey-gomeopatorov..., op. cit.

¹⁷ Yevtushenko V. V. “Narodna medytsyna – yak skladova tradytsiinoi ukrainkoï kultury” [Folk medicine - as a component of traditional Ukrainian culture], *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2019, N3, P. 91–97 [in Ukrainian].

¹⁸ Yevtushenko V. V. “Naukova kontsepsiia rozvytku narodnoi medytsyny v Ukraini” [Scientific concept of folk medicine development in Ukraine], *Investments: practice and experience*, 2016, N 7, P. 137–142 [in Ukrainian].

¹⁹ Vishnevskaya L. I., Polovko N. P., Sergeeva O. Yu., Korytniuk R. S., Davtian L. L. “Poshyrennia homeopatychnoi farmakoterapii v sviti ta Ukraini” [Distribution of homeopathic pharmacotherapy in the world and in Ukraine], *Modern Advances in Pharmaceutical Technology and Biotechnology, VIII International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, Ukraine; National University of Pharmacy*, 2019, November, N 7 –8, 2019, P. 123–132 [in Ukrainian].

²⁰ Gamik T.P., Tumanova V.A. “Aktualni pytannia v narodnii i netradytsiini medytsyni. Zdorovia ta dovolittia: fundamentalni doslidzhennia, vprovadzhenia” [Current issues in folk and alternative medicine. Health and longevity: basic research, implementation], *Proceedings of the scientific symposium with international participation*, April 8–9, 2016, Kiev, P. 132 [in Ukrainian].

²¹ Pokhmurska-Hudym N. “Analiz pravovoho mekhanizmu derzhavnogo upravlinnia narodnoiu ta netradytsiinoiu medytsynoïu v Ukraini” [Analysis of the legal mechanism of public administration of folk and alternative medicine in Ukraine], *Collection of scientific works*, 2015, N 43, P. 220–226 [in Ukrainian].

²² Sergeeva O. Yu. “Mizhdystyplinarni aspekty vyvchennia homeopatii v strukturii osvitynih program na pislidyplomnomu etapi” [Interdisciplinary aspects of studying homeopathy in the structure of educational programs at the postgraduate stage], *Problems of ecological and medical genetics and clinical immunology*, 2014, N 4, P. 251–260 [in Ukrainian]; Hutsol L. P., Hutsol K. M., Tsybmal I. P. “Dokazova baza klasychnoi homeopatii: dzherela, sohodennia, perspektyvy” [Evidence base of classical homeopathy: sources, present, prospects], *Phytotherapy. Chasopys*, 2019, N 1, P. 31–34 [in Ukrainian]; Pokhmurska-Hudym N. “Analiz roli derzhavy u rehuliuванні narodnoi ta netradytsiinoi medytsyny v riznykh krainakh Yevrosoiuzu” [An analysis of the legal mechanism for state administration in the sphere of folk and unconventional medicine in Ukraine], *Collection of scientific works, Efficiency of public administration*, 2015, N 44, P. 82–90 [in Ukrainian].

навчальних закладах III-IV рівнів акредитації) та студентів 2 курсу (у навчальних закладах I-II рівнів акредитації). Програма спеціалізації передбачає поглиблену теоретичну підготовку студентів за основними напрямками гомеопатичної фармації та терапії, а також практику у спеціалізованих гомеопатичних клініко-фармацевтичних установах.

Значна кількість лікарів в Україні проходять підготовку на курсах та семінарах з гомеопатії в державних медичних навчальних закладах різного рівня акредитації та приватних медичних закладах, які ліцензовані відповідно до чинного законодавства України.

У 1995 році на кафедрі аптечної технології лікарських засобів Національного фармацевтичного університету під керівництвом д. ф. н., проф. О. І. Тихонова для підготовки провізорів-гомеопатів стала доступна спеціалізація «Технологія гомеопатичних ліків», яка проіснувала до 2007 року. З 2007 р. по 2010 р. студенти викладали дисципліну за вибором «Технологія гомеопатичних ліків». З 2010 року по теперішній час дисципліна «Технологія гомеопатичних ліків» включена в програму підготовки магістрів фармації денного, вечірнього та заочного відділення²³.

На кафедрі сімейної медицини, народної та нетрадиційної медицини санології Харківської медичної академії післядипломної освіти гомеопатія викладається академічно, у повній відповідності з вимогами діяльності кафедри. Викладання гомеопатії здійснюється переважно за програмою спеціалізації НІМ, яка розрахована на лікарів медичної допомоги. Також проводяться курси удосконалення або стажування з питань гомеопатії протягом 1 місяця²⁴.

Висновки. І на завершення хочеться сказати, що історія Харківської гомеопатії має своє гідне продовження, і завдяки високому рівню знань та інтеграції фахівців, розвитку широких професійних зв'язків зможе зайняти важливе місце в анналах Української гомеопатичної школи. В наш час систематично проводяться міжнародні з'їзди і конгреси, симпозиуми і конференції, звучать наукові доповіді з питань ефективного застосування гомеопатичних ЛЗ в сімейній медицині, педіатрії, інших напрямках практичної охорони здоров'я з позиції доказової медицини. В Харкові успішно захищені 7 кандидатських дисертаційних робіт, присвячених розробці, дослідженню та науковому обґрунтуванню перспектив застосування гомеопатичних ЛЗ в комплексній терапії різних патологічних станів, проводяться фундаментальні експериментальні дослідження з цих питань.

Загалом, оглядаючись на вікові традиції медицини в Україні, стає зрозумілим, що тільки перейнявши глибоку і повну відданість цій гуманній професії та завдяки щоденній кропіткій праці та навчанню для зростання власної освіченості та професійної майстерності, отримані медичні знання і вміння ми зможемо примножити та використати для головної цілі - допомоги пацієнтам.

Gaidukova Olena, Letik Ivan, Alexandrova Nadia, Nikolenko Yevgenii, Kvitchata Ganna. Homeopathy in Kharkov: from history to the present. This article traces the historical aspects of homeopathy in Kharkov, analyzes the legal regulation of the activities of homeopathic doctors, and highlights the issues of education. The contribution of scientists, doctors, pharmacists of the Kharkiv region to the development and popularization of homeopathy in the region and Ukraine is concretized. **Methodology of work.** The comparative-historical and structural-systemic methods of analysis, generalization and synthesis, as well as the problem-

chronological method of presenting the material were used. **Scientific novelty.** In Ukrainian historiography this issue is considered in a comprehensive way for the first time. **Conclusions.** In Kharkov, homeopathy has an old tradition; the official history of its use begins in the 60s of the XIX century. During its existence, it has gone through a difficult path of development from tsarist times, UFR, military, post-war, Soviet and up to the present time. During this period in the history of the development of homeopathy, an outstanding role was played by unique politicians, doctors and pharmacists of the Kharkiv region, who developed knowledge in homeopathic theory and practice, creating the Ukrainian National School of Homeopathy.

Key words: homeopathy, Kharkiv, medicine, pharmacy, education, history.

Гайдукова Олена – кандидат фармацевтичних наук, асистент кафедри загальної практики – сімейної медицини, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Автор та співавтор понад 60 наукових та науково-методичних робіт; приймала участь в організації 3 науково-практичних конференцій.

Gaidukova Olena – Candidate of Pharmacy, teaching assistant of the Department of General Practice – Family Medicine, V. N. Karazin Kharkiv National University. Author and co-author of over 60 scientific and scientific-methodological works; take part in organization of 3 scientific conferences.

Летик Іван – доктор медичних наук, професор кафедри внутрішньої медицини №3, Харківський національний медичний університет. Автор та співавтор понад 300 публікацій; організатор понад 10 міжнародних науково-практичних конференцій.

Letik Ivan – Doctor of Medicine, Full Professor the Department of Internal Medicine №3 and Endocrinology, Kharkiv National Medical University. Author and co-author of over 300 scientific and scientific-methodological works; organizer of over 10 international scientific conferences.

Александрова Надія – кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної практики – сімейної медицини, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Автор та співавтор більше 250 наукових та науково-методичних робіт; організатор більше 10 науково-практичних конференцій.

Alexandrova Nadiya – Candidate of Medicine, Associate Professor of the Department of General Practice – Family Medicine, V. N. Karazin Kharkiv National University. Author and co-author of more than 250 scientific and scientific-methodological works; the organizer of more than 10 scientific conferences.

Ніколенко Євгеній – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри загальної практики – сімейної медицини, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Автор та співавтор понад 500 публікацій; член дисертаційної ради Д 6405108 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна; організатор понад 40 міжнародних науково-практичних конференцій.

Nikolenko Yevhenii – Doctor of Medicine, Full Professor, Head of Department of General Practice – Family Medicine, V. N. Karazin Kharkiv National University. Author and co-author of over 500 scientific and scientific-methodological works; Member of the Dissertation Council 6405108 of V. N. Karazin Kharkiv National University; organizer of over 27 international scientific conferences.

Квітчата Ганна – кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної практики – сімейної медицини, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Автор та співавтор понад 210 наукових та науково-методичних робіт.

Kvitchata Ganna – Candidate of Medicine, Associate Professor of the Department of General Practice – Family Medicine, V. N. Karazin Kharkiv National University. Author and co-author of more than 210 scientific and scientific-methodological works.

Received: 23.10.2021

Advance Access Published: December, 2021

© O. Gaidukova, I. Letik, N. Alexandrova, Y. Nikolenko, G. Kvitchata, 2021

²³ Oliinyk S.V., Yarnykh T.G., Gaidukova O.O. "Istoriia rozvytku homeopatii ...", op. cit., P. 30.

²⁴ Sergejeva O.Yu. "Mizhdystyplinarni aspekty vyvchennia homeopatii v strukturі osvitynih program na pisljadiplomnomu etapi" [Interdisciplinary aspects of studying homeopathy in the structure of educational programs at the postgraduate stage], *Problems of ecological and medical genetics and clinical immunology*, 2014, N 4, P. 251–260 [in Ukrainian].